

Eendenkooi

Alsof de heropening van het binnenmuseum nog niet voldoende is, zwaaien dit jaar ook nog eens de hekken van het natuurgebied en de eendenkooi open.

Het voormalige werkeiland van Rijkswaterstaat dat aan het openluchtmuseum grenst, herbergt één van de jongste natuurgebieden van Nederland. Karakteristiek zijn de broekbossen die worden afgewisseld met orchideeënrijke graslanden.

Vanuit de verte is de eendenkooi te herkennen aan het kooibos in het veelal kale landschap.

In dit gebied is in 1975 een begin gemaakt met de aanleg van een eendenkooi, een geraffineerd opgezette lokinrichting om eenden te vangen. Eendenkooien bestaan al sinds de dertiende eeuw in ons land. Dat ze een lucratief bedrijf konden opleveren, blijkt onder meer uit zeventiende-eeuwse polderkaarten. De grote aantallen kooien, die op de kaarten staan aangegeven, duiden er op dat velen er destijds een goede nering in zagen. Tot ver in de negentiende eeuw bleek dit het geval.

Tal van oorzaken, waaronder het ontstaan van de droogmakerijen en de uitvoering van de Ruilverkavelingswet, waren er debet aan dat het langzamerhand stiller werd rondom de kooiker en zijn eendenkooi. Het kooibedrijf bleek niet rendabel meer. Veel kooien werden niet langer onderhouden en bleven in vervallen toestand achter. Sommigen werden zelfs helemaal van de kaart gevaagd.

Toch zijn er ook nu nog eendenkooien in bedrijf. Meestal voorzien ze slechts gedeeltelijk in de broodwinning van de kooiker. Andere worden gebruikt voor wetenschappelijk onderzoek of zijn aangekocht als natuurreservaat vanwege hun rijke flora en fauna.

De kooi

Het principe van de eendenkooi is eenvoudig: een plas water met wat bos er omheen, gelegen op een rustige plek bij of in een waterrijk gebied, waar in elk geval veel eenden verblijven. De oppervlakte varieert van één tot twaalf hectare. Gemiddeld genomen is een eendenkooi circa 2 ha groot, waarvan driekwart hectare kooiplas is en één hectare kooibos.

Het merendeel van de eendenkooien, waaronder die in het Zuiderzeemuseum, is gegraven en heeft de vorm van een rogge-ei. In de vier hoeken van de kooiplas zijn zogenaamde vangpijpen geconstrueerd. Dat zijn een soort kromme sloten, die naar het einde smal toelopen. Ze eindigen in het vanghokje, waar de eenden geen kant meer uit kunnen.

Langs de pijpen staan, evenals rondom de kooiplas, rietschermen. De binnenbocht van de pijp wordt meestal geflankeerd door een doorgetrokken scherm. Langs de buitenbocht staan losse, schuin verspringend geplaatste schermen. Ze zijn coulissegewijs neergezet, zodanig dat ze voor de eenden vanaf de plas gezien één geheel lijken te vormen. De vangpijpen zijn aan de bovenzijde afgesloten met gaas, netten of eenvoudig met takken.

Door de gebogen vorm van de pijp is deze "blind". Dat betekent dat eenden, wanneer ze voorbij de bocht in de vangpijp zijn beland, de kooiplas niet meer kunnen zien en denken dat ze alleen maar via het einde van de vangpijp er weer uit kunnen komen. Vanaf de plas is niet te zien dat de vangpijp doodloopt en uitkomt in het vanghokje.

De vangst

's Morgens, wanneer de eenden zijn ingevallen en hun rustplaats voor die dag hebben gevonden op de kooiplas, begint de kooiker aan zijn klus. Samen met zijn hond gaat hij naar de kooi. Om te voorkomen dat de eenden zijn mensengeur ruiken, steekt hij bij aankomst eerst een turf aan.

Het lokken van de eenden naar de vangpijp begint achter het scherm vlak naast de monding van de pijp. Van daaruit heeft de kooiker een goed overzicht op de "wilde eenden" die op de kooiplas en de oevers zitten. Ze zijn daar gekomen dankzij de zogenaamde vliegstaaleenden. Dat zijn eenden die de kooiplas als een soort veilige thuishaven zien, waar

De kooiplas van de eendenkooi op Wieringen.

De kooi in het museum

De geschiedenis van de eendenkooi van het Zuiderzeemuseum is nog maar kort en onderscheidt zich daarmee van andere eendenkooien in Nederland. Deze hebben een bestaansgeschiedenis die vaak enkele eeuwen ouder is.

De eendenkooi van het Zuiderzeemuseum is ook niet een echte vangende eendenkooi, maar laat als onderdeel van het openluchtmuseum de eendenkooi als cultureel en natuurhistorisch monument en het kooikersvak als verdwijnend ambacht aan de museumbezoekers zien.

In 1975 is de kooiplas gegraven en werd het kooibos aangelegd.

Het wachten was vervolgens op de groei van de bomen en struiken. Het bos moest in voldoende mate ontwikkeld zijn, voordat er met de verdere inrichting kon worden begonnen.

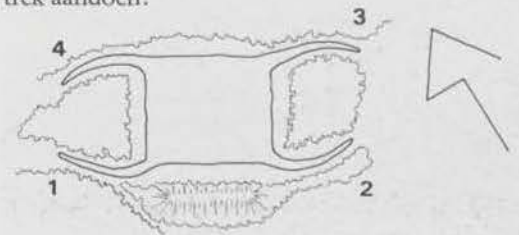
In het najaar van 1989 werd een start gemaakt met de uitvoering van het inrichtingsplan. Het plan laat een eendenkooi zien uit de periode 1900-1920, en toont vier verschillend ingerichte vangpijpen.

Reconstructies

Het zijn eigenlijk reconstructies van bestaande eendenkooien. Deze reconstructies zijn gebaseerd op oude foto's en literatuurgegevens. De inrichting van de vier vangpijpen is gebaseerd op de situaties in Wieringen, Hallum, Engwierum en Overijssel. Elke pijp is dus geënt op de plaatselijke vangstmethoden. De Bongerskooi uit de buurt van Hasselt kan worden getypeerd als een veldkooi. Zij lag in een gebied waar de weilanden 's winters erg drassig waren; een populaire pleisterplaats voor het wild. Landbouwers konden er echter weinig verdienen. Zij verdienden vaak wat bij met de jacht op eenden in veelal illegale eendenkooien met slechts één vangpijp. Bongers had in 1886 officieel toestemming gekregen van koning Willem III voor de aanleg van zijn eendenkooi.

Ook de Talsmakooi uit de buurt van het Friese Hallum was een zogenaamde veldkooi die in een weidegebied lag dat 's winters doorgaans erg drassig was. Trekvogels werden er nauwelijks gevangen. De kooiker was aangewezen op eenden die in het gebied verbleven.

Net zoals toen, is er bij de aanleg in het Zuiderzeemuseum gebruik gemaakt van zoveel mogelijk natuurlijk materiaal dat voorhanden was in het kooibos of in de directe omgeving ervan. Zo is bij de vangpijp van de Talma's kooi uit Engwierum de lange mat – die doorgaans wordt uitgevoerd in riet – vervangen door een wand van op elkaar gestapelde turf. In de buurt van Lauwersmeer hadden de kooikers bovendien een voordeel aan deze constructie. Hij was erg geschikt voor de vangst van smienten, die deze contreien op hun trek aandoen.

De eendenkooi van het Zuiderzeemuseum heeft vier verschillend ingerichte vangpijpen. De inrichting is gebaseerd op de situaties in Hippolytushoef (1), Engwierum (2), Hallum (3) en Hasselt (4).

Om smienten te vangen was natuurlijk een stal tamme soortgenoten op de kooiplas vereist. Smienten zijn echter zeer moeilijk te binden aan een bepaalde plek. Alleen kortwieken was daarom bij hen niet voldoende. Dan zouden ze eenvoudigweg aan de wandel gaan. Doordat de wal van de vangpijpen en de kooiplas met een verticale turfrand waren afgezet, konden de smienten niet op de wal komen. Zo werden ze gedwongen op de plas te blijven. De Talma's kooi was een typische zee-kooi. Men was afhankelijk van de vogeltrek langs de kust.

De vangpijp die is gebaseerd op de situatie van de Mulderskooi op Wieringen, is helemaal uitgevoerd in riet. Dat was ruim voorhanden in de buurt van Hippolytushoef. Van

Langs de buitenbocht van de vangpijp staan losse, schuin verspringend geplaatste schermen. Voor de eenden op de plas lijken ze één geheel te vormen. Ze kunnen de kooiker niet zien.

ze de dag rustig kunnen doorbrengen.

Verder zijn er op de kooiplas zogenaamde lokstaleenden, de tamme eenden die hun wilde soortgenoten in de vangpijp moeten lokken. Zij zijn vertrouwd met de kooiker en zijn hondje. Op een fluitsignaal van de kooiker komen ze naar de monding, waar ze worden gevoerd. De wilde eenden, onrustig en nieuwsgierig, zwemmen met de tamme eenden naar de vangpijp toe. Het kooihondje loopt ondertussen heen en weer en lokt met zijn witte pluimstaart als het ware de eenden in de pijp. De tamme eenden zwemmen rustig de vangpijp in en snaren het voer uit het water. Ze voeren zo hun echte wilde soortgenoten mee, totdat ze de bocht om zijn. Het zicht op de kooiplas is dan verloren voor de eenden; ze zien slechts een smal slootje.

Dat is het moment dat de kooiker onopgemerkt achter de schermen terugloopt naar het begin van de vangpijp. Daar komt hij dan plotseling tevoorschijn voor de eenden. De staleenden, die de actie van de kooiker al kennen, schrikken niet op. De wilde daarentegen wel. Zij vliegen in paniek verder de pijp in, nagelopen door de kooiker die zich steeds tussen de rietschermen laat zien. Uiteindelijk komen de eenden in het vanghokje terecht. De kooiker trekt dan via een touw het valluikje dicht.

de kooi is tegenwoordig weinig meer over. De majestueuze eik van de foto is door de storm geveld en door de iepziekte moest een groot deel van de oude bomen in de jaren zeventig worden gekapt. Wat wel over is, is het vermoedelijk zeventiende-eeuwse kooihuisje. Dat huisje staat model voor een reconstructie van een dergelijk bouwwerk bij de eendenkooi in het Zuiderzeemuseum. Volgend jaar zal de bouw zijn voltooid.

bron: Karelse, ing. J. J. G. D., "Eendenkooi en kooibedrijf", Noordhollands Landschap 90/1, 5-8.

Erik Walsmit

De ingang van de Mulderskooi op Wieringen met op de achtergrond het zeventiende-eeuwse kooikershuisje.